

AZONOS VAGY KÜLÖNBÖZŐ? – GONDOLATOK A SZEXUÁLIS PREFERENCIÁKRÓL

Preferencia

Megkülönböztetett figyelemben, előnyben, különleges szeretetben való részesítés. Ellentéte az elutasítás, az elutasító magatartás, kevésbé határozottan: távolságtartó, közönyös viselkedés.¹ A preferencia kitévelt olyan alkalommal használhatjuk, amikor valakit vagy valamit más(ok)hoz képest kedvezően értékelünk. Például: „szemben az indiai vegetarianizmussal én a thai konyhát preferálok”.²

Kiindulópont:

A szexualitás *egyszemélyes*, intim magánügy.

A szexualitás interperszonális gyakorlása (sexual intercourse) *két személy* intim magánügye, azzal kapcsolatban harmadik személy csak akkor nyilvánítson véleményt, ha erre őt a két fél együttesen felhatalmazza.

Bizonyos szexuális preferenciák vállalása egyes társadalmakban létező elutasító, diszkriminatív előítéletek következtében kockázatos.

A szexualitás fontos vonása a személyiségnek, az ezzel kapcsolatos történések hatással vannak a pszichoszexuális fejlődésre, így a társult élmények – közvetlenül vagy közvetve – az identitás részévé válnak.

A dolgozat tárgya

A következőkben a szexuális preferenciával, annak létrejöttével, alakulásával, valamint indítékaival foglalkozom annak tudatában, hogy ezekre egyértelmű bizonyítékot még nem sikerült találni. Elemzem a szociális tanulás gondolatát, a pszichoszexuális fejlődés akadálytalan és akadályozott folyamatát, hangsúlyozva azt a pszichés történést, amely a humán szexualitás jellegzetessége: több, mint pusztán a faj fenntartását szolgáló animális párosodás, a kopuláció. A témát szűkítve csupán két preferenciával foglalkozom: az ellentétes nem preferenciájával (heteroszexualitással), valamint az azonos nem preferenciájával, nem választva külön a homoszexualitást és a lesbikusságot. Végezetül röviden kitérek a fentiekkel kapcsolatos előítéletes gondolkodásra és annak bírálataira.

Szóhasználat, fogalmak

1. Szexualitás: vágy és viselkedés folyamatának bonyolult összessége, amely az embert arra motiválja, hogy valós vagy fantáziált társsal intim kapcsolatot létesítve örömet jelentő élményben részesüljön.³ A szexualitás hatással van a személyiségre: annak kialakulására, az önképre, önértékelésre, az identitás létrejöttére, hatása még teljes elfojtás esetén is érvényesül.
2. Tárgy: szexuális partner, az a személy, akivel a szexualitás gyakorlása megvalósul. A tárgyválasztás egyedspecifikus, a szexuális partnerek biológiai neme többségben egymástól eltérő, de lehet egymással azonos. A választásban fontos szerepet játszó markerek (rokonszenv, vonzás-vonzódás, szerelem, szenvedély stb.) mind az ellentétes, mind az azonos nemű preferencia esetében többnyire megegyeznek.
3. Öröm: állapot, amely a cél elérésével (drive-redukcióval) jön létre és alkalmas egy kellemes pszichés, szomatikus, akár mindkét állapot megvalósítására (homeosztázis).

¹ Nem azonos az averzív magatartással (utál, undorodik).

² A vegetarianizmus az ókori görög világban (filozófiaként) jelent meg, később Indiában olyan táplálkozási gyakorlattá vált, amelyben szigorúan kerülendő a hús, valamint az állati termékek fogyasztása. Manapság több formában létezik aszerint, hogy a húson kívül még mely ételek tiltottak. A vegetarianizmus szigorú szabályai alól előfordulnak engedelmények: míg egyes irányzatok a méz használatát is tiltják, más irányzatok megengedik a tojás fogyasztását. A fentiek értelmében használok a preferencia kitévelt a szexualitás vonatkozásában is.

³ A jelenség bonyolultsága miatt a szexualitás pontos és általánosan elfogadott definícióját máig nem sikerült megfogalmazni, ez a leírás is csak hiányos vázlatnak tekinthető.

4. **Céltűzés, cél:** az a képesség, amellyel előre vetítjük a jövő valamely eseményét. A szexualitás célja (A) az utód/ok létrehozatala, és/vagy (B) az öröm megszerzése. Az utódnemzés megvalósulhat örömszerzés hiányában is (anorgazmia, inszemináció), az örömszerzés céljából gyakorolt szexuális tevékenység is eredményezhet fogantatást.⁴
5. **Környezet:** A személy életfeltételeit meghatározó emberek összessége, amely különböző csoportokból áll. Elsődleges (primer) csoport a család, másodlagos (szekunder) csoport a tágabb közösség csoportja, intézményes csoport a munkahelyi/iskolai közösség csoportja, végül a vonatkozási (normákat, szabályokat létrehozó) csoport, amellyel a személy azonosulni tud.
6. **Tanulás:** ismeretek, tapasztalatok, készségek elsajátítása, azok tudatos vagy tudattalan feldolgozása, amelynek következményeként beálló változás segíti a környezethez való alkalmazkodást. Eredményességét a megerősítés befolyásolja. A szocializációs folyamatban kialakuló differenciálódás jelentős része latens tanulás révén alakul (szociális tanulás). Minél inkább távolodunk a verbális instrukcióktól, annál hatékonyabb a nonverbális hatás, annál nagyobb nyomatókat kap mind a pozitív, mind a negatív megerősítés.
7. **Megerősítés:** az operáns kondicionálásban az az esemény, amely az ingerre adott válasz konzekvenciájaként az inger-válasz kapcsolat kialakulását, létrejöttét és stabilizálódását segíti. Pozitív megerősítés lehet bármi, ami jutalom-értékű, negatív megerősítés minden olyan jelzés, ami büntetést jelent. A megerősítés lehet tárgyi, de lehet szociális jellegű: ez utóbbi lehet verbális (dicséret vagy elmarasztalás) de lehet geszturális (például kézzel történő „stop” jelzés), vagy akár egy érzelmet közvetítő mimika.
8. **Motiváció:** Az utódnemzés motivációját az evolúciós pszichológia a gének terjesztésének igyekezetével magyarázza. Az örömszerzés motivációja ennél összetettebb: szükséges meghatározni, mi motiválja a cél elérését, a kielégülést: orgazmussal ellensúlyozni a magány okozta szorongás túlsúlyát (maszturbáció), alkalmi partner bevonásával redukálni a szexuális hajtóerő (drive) okozta feszültséget (prostitúció), olyan szomatikus és pszichés (testi-lelki) örömhöz jutni, amelyben a szexualitásnak vezető szerepe van. Ez utóbbit tartom a szexualitás kiegyensúlyozott formájának, ezzel megkülönböztetve a pusztán testi örömforrást jelentő „szexeléstől”, amelyben az pszichés élmény csupán másodlagos vagy elhanyagolható.

A pszichoszexuális fejlődés

A pszichoszociális fejlődésemélet a kognitív, az emocionális és az interperszonális készség alakulását a szomatikus (testi) fejlődéssel együtt, egymással történő interakciókban tárgyalja, az egyes összetevők alakulása nem kötött, néha nem is párhuzamosa zajlik. A pszichoszexuális alakulás szakaszokból álló longitudinális fejlődés folyamat, az egyes – többé vagy kevésbé az életkorral összefüggő – szakaszok végére a készségek képességekké fejlődnek, a különböző pszichoszexuális elméletek ezt a folyamatot elemzik. Utalásként néhány ismert elmélet, amely a humán pszichés fejlődést és a szexualitás alakulását egymással összefüggésben tárgyalja. Legismertebb Freud ún. libidó-alakulás elmélete, amely szerint az újszülött szexualitása még differenciálatlan („polimorf-perverz”), fejlett formája a pubertáskorra alakul ki. Freud elméletét kortársai közül Jung és Adler is bírálta, később Horney, Fromm valamint Hartmann hozzáfűzésekkel kiegészítette. Fontos megemlíteni Piaget kognitív fejlődésről alkotott modelljét, valamint Erikson pszichoszociális elméletét, utóbbinál hangsúlyozva, hogy milyen hatással van az egyén személyiségének alakulására az őt körülvevő emberek és azok csoportja: a társadalom. Végül szükséges megemlíteni Berne ún. tranzakció-analízis, valamint „script” - elméletét.

Néhány gondolat a humán szexualitásról

⁴Bővebben: <http://www.rubicon.hu> Lukács, D.: Szexualitás: utódnemzés vagy örömkérés?

Önmagában az öröm megszerzésére, a szomatikus kielégülés céljából végzett szexualitás kevés ahhoz, hogy két embert hosszabb távon át összetartson, ugyanakkor működőképtelenség esetén a legjobb kapcsolatot is képes elrontani, felbontani. Az emberi formát „humanizált” szexualitásnak⁵ nevezem, ezzel kívánom különválasztani a kizárólag testi örömszerzés céljából kivitelezett „szexeléstől”. Véleményem szerint ez utóbbi az alkalmi (futó, egyéjszakás) kalandra érvényes, és annyiban közelít az animális kopulációhoz (amely a párzási időszakra korlátozódik, ezért szintén „alkalmi”), amennyiben a „szexelésben” mind az interperszonalitás, mind az együttesen átélt élmény veszít jelentőségéből, a partner (a „tárgy”) igénye pedig csak másodlagos.⁶ A humanizált szexualitás feltétele és lényege a bizalom: az „Egyik” feltétel nélkül átadja önmagát a „Másiknak”, egyidejűleg feltétel nélkül elfogadja a „Másikat”, ez az elfogadás a kölcsönös bizalom alapján nyugszik. A „feltétel nélkül” kitétel nem zárja ki az elvárásokat, de azokat szükséges időben tisztázni. A jó kapcsolat kulcsszava a bizalom.

A bizalom a körülmények kedvező alakulásába vetett hit, interperszónálisan egy olyan személyre irányuló érzelm, akinek becsületességéről, szándékainak helyességéről, segítőkészségéről meggyőződünk. A személyiség alakulásának kezdetén ez a személy a szülő, a gyermekben ő teremti meg a bizalom csíráját, a bizalom tehát interperszónális/intrapszichés folyamat terméke. Erikson nyolcszakaszos (epigenetikus) elmélete szerint az élet legelső évében az anyai viselkedés alapozza meg a bizalmat, erre az „ősbizalomra” épül rá a következő hét szakasz.⁷ A bizalom sérülékeny, ha a következő szakaszokban szükségszerűen bekövetkező konfliktusokat nem sikerül megfelelően megoldani és a szakaszt pozitív kimenetellel lezárni, a pszichoszociális fejlődési folyamat zavart szenved – nem csak az aktuális, de az előző szakaszok stabilitása is sérülhet.⁸ Különösen érzékeny pont az ötödik szakasz (a pubertás kor), amikor az identitás felépítéséhez az önmagunk iránti bizalom (önértékelés és önbizalom) szükséges. Az utóbbi kettő fontos kelléke a mások iránti bizalom kialakításának, mivel a mások iránti bizalom kockázattal, csalódással járhat, a kockázat elviseléséhez pedig szükséges az önmagunkba vetett hit és az (ön)bizalom. Tévedés azt gondolni, hogy a bizalmat mások keltik fel bennünk, a környezet csupán visszajelzéseket küld, amelyeket nekünk kell értelmezni, szelektálni, és az eredményt inkorporálni. Ez alól kivételt egyedül a legelső szakasz képez, amelyben az anyai gondozás alapozza meg a bizalmat, de annak további fejlődéséhez, stabilizálódásához a következő szakaszok munkája szükséges.

Az elméleti megfontolások után következzen egy metafora a bizalomra épülő kapcsolatra, a szókép pedig legyen egy ajtó, amit lehet nyitni és zárni, kívülről-belülről egyaránt – csak kell hozzá a kulcs. Ez az ajtó a kapcsolat kezdetén zárva van. A közeledőnek némi bátorságra lesz szüksége, mert nem tudja, hogy jó helyen kopogtat-e, lehetséges, hogy rossz címre jött, viszont bízik abban, hogy ha jó helyen jár, nem küldik el. Ennél több bátorságra van szüksége annak, aki belülről nyitja vagy zárja az ajtót – bár az ő kezében van a kulcs, amelynek címkéjén a „bizalom” felirat olvasható. Ő viszont idegennek nem szokott ajtót nyitni, most ugyan látja, hogy ki kopogtat, de ennél többet nem tud róla – elhatározásához bizalom kell: lehet, hogy beengedhetné, de lehet, hogy az illető éppen az a szerelő, akit valaki azzal ajánlott, hogy jó szakember, de nem megbízható. Megtörténhet, hogy elhamarkodott cselekedet beengedni, de ha már itt van, beszélhetne vele, megmutathatná a jövevénynek, mi lenne a dolga, az pedig elvégezhetné a munkát – ha pedig valóban alkalmatlan, el kell küldeni, a gépet majd egy másik szakember javítsa meg. Metaforikusan ennyit a bizalomról, a kockázatról, elfogadásról és elutasításról. De ne feledjük: csukott ajtók csak belülről nyithatók, zárt ajtót kívülről csak betörni lehet, de ez soha nem vezet eredményhez. Ha pedig az ajtó kulcsa nincs meg, vagy nem található, úgy lakatost kell hívni – címe megtalálható a pszichoterapeuták szaknévsorában.

⁵ „Humanizált” szexualitás alatt értem a két fél kölcsönös bizalmára, elfogadására épülő és egymásra irányuló figyelmét: a *szere*tkézést, a szó konnotálja az érzelmek, az intimitás jelenlétét.

⁶ A továbbiakban a „szexelés” kitétel ebben az értelemben használom.

⁷ https://hu.wikipedia.org/wiki/Eriksoni_pszichoszociális_fejldéselmélet

⁸ Ez alól nem kivétel a legelső szakasz sem, amelynek sérülése már irreverzibilis károsodást okozhat.

Az intimitás legmagasabb foka a szexuális egyesülés – írja Berne, állítása kissé kiegészítve még jobban hangzik: az intimitás legmagasabb foka az *emocionálisan megalapozott* szexuális egyesülés, ezért nevezzük azt *szeretkezésnek*.

Kiegyensúlyozott, nyugodt fejlődés: feltételek, célok

A *személyiség fejlődését* a primer csoportban megnyilvánuló szülői érzelmek, gondolkodás és viselkedés szabja meg. A gyermek személyiségének megalapozása, fejlődésének alakulása a családban történik, ahol a szülő nem pusztán verbális magyarázattal, tanítással nevel, de viselkedése, metakommunikációja, saját (személyes) attitűdje szintén hatást gyakorol fiára/lányára. Minél jobb a szülő-gyermek kapcsolat, annál inkább válik a szülő attribútuma példamutató jelzéssé. Amikor a gyerek kezdi felfogni, hogy a szülő nem tévedhetetlen, talán nem mindig az igazat (és csakis az igazat) mondja, esetleg önmagával ellentmondásba kerül, a szülői „metaszintű” információk egyre fontosabbá válnak, miközben éppúgy (vagy még jobban) megtartják példamutató szerepüket, mint a pedagógiai célzatú instrukciók. A szülői neveléshez társul az *intézményesített rendszerben történő fejlesztés*, amely az óvodában és az iskolában folyik, de arra nem lehet számítani, hogy a primer csoportban kimaradt alapozást az intézményesített oktatási rendszer képes lesz utólag pótolni.⁹ Bár az óvoda még képes korrigálni az esetleg felbukkanó hiányt azzal, hogy az alapokra helyezi a súlyt, – egyben felhívja a szülők figyelmét a pótlandókra – az iskolában már a tárgyi tudás elsajátítása válik elsődlegessé, és amint a gyerek egyre magasabb osztályba lép, a tudás megszerzése fokozottan az előtérbe kerül. Mindehhez hozzájárul, hogy az életkor növekedtével a gyermek számára a kortársi vélemény lényegesebb, mint a felnőttné, így előfordul, hogy a „haverok” befolyása felülírja a szülői instrukciót.

A szexuális késztettség jelei már kora gyermekkorban megmutatkoznak, az ekkor még differenciálatlan ösztönt a pszichoszexuális fejlődés folyamatában a szociális tanulás humanizálja: a környezetben tapasztaltakat a gyerek utánzásos (tudattalan) tanulás formájában elsajátítja, majd szelektál: egyesekkel azonosul, másokat elutasít. Az azonosultakat interiorizálva modellt választ, a modell mintájára létrejönnek a párkapcsolatok.

A biológiai nemre jellemző szexuális markerek létrejöttére a környezetben tapasztaltak is hatással lesznek – gondolok itt a tömegkommunikációra, internetre, televízióra – a gyerek az észlelteket utánozza, majd látens tanulás formájában elsajátítja, sőt inkorporálja. A személyiség egészséges fejlődéséhez nélkülözhetetlen a szülő-gyermek kapcsolat kiegyensúlyozottsága, a szülő nyílt, őszinte, tapintatos kommunikációja, amely képes a környezetből a gyermek felé áramló nem mindig megbízható információk ellensúlyozására. Fontos, hogy a szülő ismerje el a gyermek igényét az életkorával, személyiségalakulásával összefüggő történések intim titokként való megtartására.

A szociális tanulásban előfordulnak nem várat események. Például a legjobb szülői szándék is zavart okozhat, ha egy külföldön tanuló gyerek – félreértelmezve a szülők célját – saját helyzetét úgy éli meg, hogy száműzték őt; vagy ha egy magára maradt (elhagyott, megözvegyült) anya, (túl)félte gyermekét, akadályozza azt autonómiájának felépítésében; esetleg a bigott, konzervatív körülmények között felnövő gyerek, hallva, hogy a szexualitás bűnös dolog, szorongani kezd a szexualitást jelentő történésektől, de az ellenkező véglet is okozhat problémát, ha a szülő, önmagát kortársi szerepbe helyezve gyermekét szexuálisan túlstimulálja – csak néhányat felsorolva a lehetséges akadályok közül.

A *lány és fiú szexualitása* nem azonos minták szerint alakul: a lányoknál többnyire a pszichés, míg a fiúknál inkább a szomatikus tényezők kerülnek hamarabb az előtérbe.¹⁰ Az elmúlt néhány évtizedben a szexuális élet gyakorlása egyre korábbi időpontra helyeződött át, az érzelmi fejlődés pedig nem volt képes ezzel lépést tartani. Amikor a serdülő megszerzi első

⁹ vö.: OECD 2000-es évben megkezdett kutatásával („A kora gyermekkori nevelésbe fektetett erőforrások megtérülése, hatása a későbbi tanulásra és annak hatékonyságára”).

¹⁰ Lásd Bereczkei (2003) *Evolúciós pszichológia* 3.3.2. Szexuális hajtóerők 146.o. továbbá 173. o.

kétszemélyes szexuális tapasztalatát, az többnyire olyan testi élmény, amelyet jó esetben kiforrottan érzelmek kísérnek, de könnyen kimaradhat az együttes, közösen átélt élmény fejleménye: az érzelmek szabad, gátlásoktól mentes kifejezése, az intimitás katartikus élménye. A történéshez ugyanekkor több fontos „hozzáadott érték” társul, amely markánsan alakítja az önértékelést, az önbizalmat, és előbb vagy utóbb beépül az énképbe. Ilyen hozzáadott érték a „felnőtt vagyok”, „jó nő/férfi vagyok”, „adni/elfogadni tudok” („elfogadtak engem”) – ez akkor is fontos, ha intimitás hiányában az első esemény pusztán egy történés és nem válik katarzissá. Ha azonban az első esemény nem pozitív élmény, hanem csalódással, esetleg pszichés/szomatikus kudarccal zárul, úgy a fiatal kisebb-nagyobb traumát élhet át.

Fontos tényező a szülők szexualitás iránti attitűdje: ha a primer csoportban ez tabu-téma, a gyermek az információkat a másodlagos csoportokban gyűjti össze. Hangsúlyozottan fontos a szülők saját, személyes szexualitásuk iránti attitűdje, az ehhez kapcsolódó érzelmek tudattalan kommunikációja, illetve az ezzel kapcsolatos kommunikáció elfojtása. Ugyanígy hátrányos lehet az ellenkező vélet is, amikor a szülő erotikusan túlstimulálja gyermekét.

Akadályokba ütköző fejlődés:

Szemben a teljes családdal, ahol a két szülő egymástól eltérő attitűdje képes a gyerek kiegyensúlyozott fejlődését egyensúlyban tartani és biztosítani, nehezebb helyzetben van az ún. „egyszülős” gyermek attól függően, hogy az őt egyedül nevelő szülő biológiai neme a gyermek (saját) biológiai nemével azonos vagy azzal ellentétes. A gyermeket egyedül nevelő szülő döntő többségben az anya¹¹, ebben a helyzetben két körülményt szükséges megemlíteni: (a) a maskulin minta hiányát, valamint (b) az anyának férfiak iránti attitűdjét. Mindkettő egyaránt fontos, de míg a fiú fejlődésében az (a) tényező jelentősebb, a leánynál a (b) tényező hatékonyabb. Mindkét tényező jelen van a gyermeket egyedül nevelő anya szituációban és hatással van a gyermek pszichoszexuális fejlődésére függetlenül attól, hogy a gyermek fiú vagy lány. Mindkét gyermeknek hiányzik a férfi-minta, mindkettőre hatást gyakorol(hat), hogy a magára maradt anya (aki nem „csak” anya, hanem nő is) hogyan képes feldolgozni a „hűtlenné vált férfit” okozta traumát. Ha a házasság felbomlását negatív, ellenséges érzelmek kísérik, ha a harc a bíróságon folytatódik, ott, ahol a gyerek csupán „muníció a szülők egymás ellen folytatott háborújában” (Erikson), mindig a gyerek a vesztes – függetlenül attól, hogy a biológiai neme fiú vagy lány.

Ahogy a teljes családban élő szülő nem csak verbális magyarázattal, de akaratlanul, még saját mintázatának továbbadásával is nevel, az egyedül maradó nő, az anya személyes attitűdje, viselkedése és kommunikációja hatást gyakorol gyermekére – esetenként a hatás fokozódik, mert a gyerek rendelkezésére álló egyetlen szülői információforrás felértékelődik.¹²

A fiúgyermekét egyedül nevelő anya szituációban lényeges, hogy az anyának van-e (új) társa, továbbá, hogy milyen a fiúgyermek kapcsolata az anya új társával. Ha a magára maradt nő társának elvesztésével traumatikus bántalmat élt meg és negatív érzelmek sokaságával küzd, előfordul, hogy haragja nem csak az őt elhagyó társ ellen irányul, de ez az attitűd áterjed az összes férfira, a férfinemre. Ezzel akaratlanul rejtett mintával szolgál gyermekének: a fiú (akinek a maskulin minta nem áll naprakészen a rendelkezésére) önmagát azonosítja a hűtlen, megbízhatatlan, a nők által elutasított férfi mintával. Keresi a megoldást, de nem talál olyan embert, akivel problémáját megbeszélheti – de találhat valakit, aki figyel reá, meghallgatja, és mert férfias modellnek tűnik, lehet tanácsára hallgatni – holott nem kellene megbízni benne.¹³ Ha viszont a traumatizált anya nem talál magának új, életkorának megfelelő társat, és fiában véli megtalálni élete egyetlen, megmaradt értelmét, tudattalanul azt kommunikálja: hűtlen apád

¹¹ A gyermeket egyedül nevelő férfiak és gyermekük helyzetére a relatív ritka előfordulás miatt nem térek ki.

¹² Nem térek ki az ismert „vasárnapi-”, vagy „hétvégi apuka” helyzetre.

¹³ Vö.: Kohut, H. (1979). The two analyses of Mr Z. *The International Journal of Psychoanalysis*, 60(1), 3-27.

helyett te kárpótolsz engem – ezzel közvetít egy instrukciót: maradj hozzám hűséges, ha más nőt akarsz, úgy bűnös leszel.¹⁴

A lányát egyedül nevelő anya felállásban ugyanígy, csak más formában jelentős az anyának a férfiak (a férfi nem) iránti attitűdje, amely modellként jelenik meg a lánygyermek pszichoszexuális fejlődésében, számára az anyai attitűd pszichoszexuális identitást közvetítő, követendő minta, amely felmutatja: miként lehet a kislányból nő. Ha az anya – akár csak metaszinten – azt kommunikálja, hogy a férfi megbízhatatlan, a lány magáévá teheti ezt a hozzáállást, hiszen adott a bizonyíték: apám (a férfi) mindkettőnket elhagyott.

Adódhat olyan – a környezet számára jelentéktelennek tűnő, akár rejtve maradó esemény, amelyet a gyermek ill. a fiatal traumaként él meg. A trauma hirtelen bekövetkező lelki (testi) sérülés, súlyos lelki megrázkódtatás, egy mélyreható, félelmetes, veszélyes élmény pszichés következménye. Nem csak hirtelen bekövetkező esemény („lelki megrázkódtatás”) hatására jöhet létre, lehet egy, akár konvencionálisnak nevezhető esemény sikertelen feldolgozásának következménye is. Ha azonban egy traumatikus esemény titokká válik, és az ahhoz kapcsolódó benyomások nem lesznek verbalizálhatók, az elfojtás a tudattalanban tárolja az eseményt annak ellenére, hogy azt a személy látszólag már elfelejtette. Így fordulhat elő, hogy egy újabb, akár banálisnak nevezhető történés feléleszti a tudattalanban tárolt, a traumatikus titokhoz kötődő konnotációt, amely megzavarja a fejlődést.¹⁵

A trauma (traumatizáltság) létrejötte egyedspecifikus és nagyban függ a személyiségalakulás előzményeitől, valamint a már kialakult személyiségvonásoktól: a problémákkal való megküzdés stratégiájától, a preferált elhárító-mechanizmusok fajtáitól és azok működésétől, az önértékeléstől, önkontrolltól és számos más összetevőtől. A pszichoanalízis traumaként értelmez minden olyan szorongást keltő élményt, amelynek sikertelen elhárítása pszichoneurózist¹⁶ okoz. Ha az esemény nem súlyos trauma és nem válik titokká, a szülő képes a gyermeket a megtörténtek feldolgozásában segíteni.

Az eddigiek áttekintése:

A korábbiakban szó volt a személyiség pszichoszexuális alakulásáról, ezen belül a „humanizált” szexualitás két motivációjáról (utódnemzés, örömszerzés) és fontosabb sajátosságairól (bizalom). Szó volt a kiegyensúlyozott fejlődés feltételéről, a család szerepéről, a szociális (utánzásos) tanulásról, a két nem pszichoszexuális fejlődésének kereteiről, majd következtek a folyamatban esetlegesen felbukkanó akadályok, amelyek – szemben a teljes családdal – az egyszülős családban nevelkedő fiú/lány fejlődését megnehezíthetik, akadályozhatják, végül bevezették a trauma fogalmát és szerepét. Mindez a szexuális preferenciákkal kapcsolatban került megbeszélésre anélkül, hogy a preferenciák különbözőséről, a biológiai nemmel ellentétes vagy azzal azonos jellegéről (egy-két utalástól eltekintve) konkrétan szó esett volna. Most ez következik, de előbb röviden arról, hogy mit jelent, ha valakit nem részesítünk előnyben?¹⁷

Mind az „előnyben részesít”, mind annak ellenkezője, a „nem részesít előnyben” kifejezés magában rejt egy ki nem mondott kérdést: „miért éppen Ő vált vonzalom tárgyává?” A preferenciák kiváltó okának megnevezése nélkül hiányérzet támad: éppen azt nem tudjuk megnevezni, hogy *miért* jelenik meg az azonos nem iránti preferencia. Feltételezhető, hogy van ilyen ok, (akár több is), de az ok nem általánosítható, mindig egyedi, ahogyan ez a „hetero” - kapcsolatban is történik. Ha az olvasót érdekli a probléma, próbáljon választ találni például arra,

¹⁴ Lehetetlen megemlíteni minden nehézséget, csupán kiegészítésként: az anya új társának megjelenése idején jelentős a fiú életkora és pszichoszexuális fejlettsége: ha a fiú még nem jutott túl az ún. ödipális konfliktuson (Freud), anyja társában olyan riválist láthat, aki fenyegeti gyermeki elsőbbségét, ezzel konfliktusba sodorja az anyát, aki úgy érzi, hogy választania kell női és anyai szerepe között.

¹⁵ Racsmány, M. (2002) Adaptív felejtés: az emlékezeti gátlás szerepe a megismerésben. IN: Architektúra és patológia a megismerésben. BIP, Bp. 2002.

¹⁶ Pszichoneurózis (freudi értelmezésben) az ego és az ösztön-én konfliktusa.

¹⁷ vö. a 2. és a 3. sz. lábjegyzettel.

hogy miért vegetáriánus egy indiai ember, és miért lett „vega” egy európai? Bizonyára talál választ, de az nem lesz mindenkire érvényes. Vagy: ha valaki, aki repülővel utazott és átélt egy kényszerleszállást, érthető, hogy utána fél a repüléstől – de miért fél valaki a repüléstől, ha soha nem volt légi baleset részese, viszont autójával már többször is baleset áldozata volt. Adódhat az életben (egy vagy több) olyan trauma, amely hatást gyakorol a szexuális preferenciákra? Létezik általánosítható válasz a preferenciákra?

Visszatérünk a preferenciákhoz

Jelen munkában a preferencia fogalma alatt azt a megkülönböztetett figyelmet értjük, amelyet egy adott személy (továbbiakban: „Egyik”) egy adott valaki (továbbiakban: „Másik”) iránt tanúsít, ennek megfelelően a következőkben olvashatók mind a hetero- mind az azonos nem iránti preferenciákra vonatkozóan, mindkét preferenciára érvényesek.

A figyelem tárgya („Másik”) felkelti „Egyik” figyelmét, ennek hatására „Egyik” érdeklődést tanúsít „Másik” iránt, az érdeklődésből megkülönböztetett figyelem, majd érzelem, szeretet, szerelem, sóvárgás, végül testi vágy válik (a sorrend opcionális). A tárgy („Másik”) csakis emberi lény lehet,¹⁸ biológiai neme „Egyik” biológiai nemével ellentétes vagy azonos. „Egyik” és „Másik” között – függetlenül attól, hogy nemük különbözik vagy egyezik – létrejöhet *testi és lelki kapcsolat*. Kapcsolatuk közötti egyetlen különbség a két fél nemének eltérése vagy azonossága, emellett hangsúlyozandó, hogy a kétféle kapcsolat pszichés és szomatikus markerei között – értve az érzelmektől a testiségig valamennyi vonást – lényegi különbség nincsen.

Van viszont „Harmadik”. Ő az, akinek fantáziavilágában az azonos nem iránti preferencia¹⁹ egyenlő a testiséggel, pontosítva: az azonosnemű preferencia nem egyéb szexelésnél. Feltételezem: nem merül fel benne a gondolat, hogy a két ember között érzelmi kapcsolat (intimitás) is lehetséges, esetenként oly mértékben, amely fontosabb a testiségnél. És ha már itt tartunk: amikor „Harmadik” megpillant az utcán egy karonfogva sétáló fiút és egy lányt, akkor erről rögtön egy ágyjelenet jut-e az eszébe – és ha ez a pár nem két fiatal, hanem nyugdíjaskorú férfi és nő, „Harmadik” akkor is forró éjszakákra asszociál? – ez valószínűtlen. De nem is ez a kérdés, hanem az: ha az előbbi két példát két *azonosnemű* párral helyettesítjük, (akik ne is karoljanak egymásba, csupán kézen fogva sétáljanak) erről miért jut eszébe „Harmadiknak” a szex, és (mondjuk) nem az, hogy íme: így kezdődik a szerelem és így válhat belőle szeretet és összetartozás, amelyet (természetesen) a szexualitás színez. Ne menjünk bele annak elemzésébe, hogy a „Harmadik” miért működik így (habár ez is érdekes gondolat lehet), most elégedjünk meg annyival, hogy „Harmadik” a homofóbia megjelenítője, mi pedig képviseljük azt a véleményt, miszerint az azonosnemű preferenciában az érzelmi motívum éppúgy válhat az egymáshoz közeledés első impulzusává, mint ahogy ez a heteroszexuális kapcsolatban is történik. Mindez meg is fordítható: az azonosnemű preferenciában ugyanúgy előfordulhat, hogy komoly érzelmek nélkül jelenik meg a szexelés iránti vágy, de ez is csak azt bizonyítja, hogy a kétféle preferencia jellegzetességei között nincs lényegi különbség. Mindkét preferenciában létezik futó kapcsolat és létezik hosszú időn át tartó kötődés, ez utóbbihoz szükséges az intimitás, mert hosszú időn át a pusztán szexualitás nem képes két embert összetartani – és ez független a két ember biológiai nemétől.

Az éremnek csak az egyik oldala, hogy a homofób „Harmadik” hogyan nyilatkozik az azonos nemet preferáló „Másikról” – a valódi kérdés: hogyan nyilatkoznak az érintettek önmagukról – vállalják-e nemi identitásukat, avagy rejtegetniük kell preferenciájukat.²⁰ Vannak, akik védekezésként biszexuálisként azonosítják magukat, látszatra ez elfogadhatóbb, mint egy azonosnemű preferencia.

¹⁸ Az „emberi lény” fogalmazásával kizárjuk a perverziókat (például a fetisizmust), ezzel hangsúlyozva, hogy az eddigieknek megfelelően most is és csakis mindkét nem iránti preferenciáról van szó.

¹⁹ A továbbiakban az „azonos nem iránti” kitétel helyett az „azonosnemű” megnevezést használom.

²⁰ Büntetlen „coming out” lehetőség csak a magas szocio-ökonomiai státusszal rendelkezőknek van.

Az azonos nem iránti preferencia játszmákhoz is használható, illusztrációként álljon itt két történet:

Szereposztás: Apa, Anya, leánygyermek, szerető. *Apa folyamatosan csalja feleségét, (Anyát), aki beadja a válókeresletet, majd mindent elkövet, hogy volt férjének a lányával való kapcsolatát akadályozza, korlátozza. A tárgyalásokra elviszi gyermekét, akit munícióként használ az apával vívott háborújában.²¹ A nyolcéves kislány ragaszkodik apjához, emiatt fokozatosan szembekerül anyjával, gimnazista korában titokban látogatja apját, közben találkozik apja barátnőjével, és olyan érzése támad, hogy apja már nem is szereti őt. Egy alkalommal tanúja apja és aktuális barátnője közötti hangos vitának, barátnő elrohan, a lány utánamegy, leülnek egy kávézóban és kölcsönösen elpanaszolják egymásnak bánatukat. A lány apja szeretőjében megértő barátnőt talál, ha összeveszik anyjával, nála talál menedéket. Az érettségi bankett másnapján a lány összeveszik anyjával, elmegy barátnőjéhez, nála alszik, egymásra talál. Néhány héttel később a lány összeköltözik apja egykori szeretőjével, akivel négy évig együtt él; mindketten állítják, hogy az együttélés szükségállapot, mert így állnak bosszút az apán – de a lány őszintén elmondja: közöttük több van barátságánál.*

Vagy egy másik:

Szereposztás: Apa, Anya fiú. *Magasan kvalifikált, értelmiségi család, többdiplomás szülők, a családban a tanulás nagy érték. Éveken át külszolgálatban, különböző országokban éltek, három gyermekük közül a két idősebb nővér külföldön tanult. Fiú késői gyermek, hatéves, amikor hazaköltöznek, de a szülők kifejezett akaratának engedve tizenhat évesen külföldön tanul tovább. Jónévű egyetemre megy, kollégista, barátnőjével lakást bérel, szünetekben barátnőjével hazalátogat. Anya látványosan szereti fiát, minden percéről tudni szeretne, ez mind fia, mind annak barátnője számára terhes. Harmadéves, amikor észreveszi, hogy anyja keresgél a computerében, ezt szóvá teszi, anya azzal magyarázza cselekedetét, hogy most nem jött vele barátnője, neki szeretne karácsonyi üdvözlötet küldeni, az ő lakcímét akarta megkeresni. Pár hónappal később anyja a telefonjában matat, fiú felelősségre vonja, anyából kibukik a kérdés: barátnője miért nem jött sem múltkor, sem most – fiú elintézné egy barátságatlan „mi közöd hozzá” mondattal, de pár nappal később ismét rajtakapja anyját, ez most már hangos vitát eredményez, szó szót követ, fiú anya fejéhez vágja: elzavarta barátnőjét, mert neki már csak férfiakat kellene. Anya összeomlik, pszichiáterhez fordul, az pszichológushoz továbbítja. Fiú demonstratívan felkeres egy meleg klubot, ezt közli a szülőkkel, majd visszarepül barátnőjéhez és folytatja egyetemi tanulmányait. Néhány hónappal később elhagyja barátnőjét és egy másik lányhoz költözik, a kapcsolat alig egy évig tart, elhagyja a lányt és egy csoporttársával bérel lakást. Többet nem látogat haza, anya kénytelen elfogadni a történeteket. (Továbbiakról nincs információ.)*

A két eset nem igényel magyarázatot, a játszma nyilvánvaló, pusztán két nyitott kérdés maradt: minek tulajdonítható a preferenciák változása, melyik a valós preferencia: a „homo”, a „hetero” vagy mindkettő?

A szexualitás személyes magánügy, diszkrét, érzékeny téma, de az emberek kíváncsiak. A témához nem mindenki közelít a „Harmadik” módján, de vannak, akik még a közeli barátnak sem merik feltenni a kérdést, hogy „mióta tudod”, mikor kezdted érezni vonzódásodat a „Másik” iránt, holott egy férfi-nő viszonylatban az ilyen kérdés bármikor feltehető. Miért a tartózkodás, miért az aggodalom, a társadalom kimondatlan szabályai gátolnak bennünket, vagy a „Harmadik” viselkedése befolyásolja gondolkodásunkat? Ez, és sok hasonló apróság vezet el ahhoz, hogy az azonos nem iránti preferenciát, amíg csak lehet, titkolni szokás, nyíltan nem beszélünk arról – kivéve, ha a beszéd a „Harmadik” stílusával történik. Ez is hozzájárul ahhoz, hogy az érintettek – legyenek nők vagy férfiak, – ne élhessék gond nélkül saját életüket. Nem csak az érintett személyekről van szó, hanem a körülöttük élőkről is, akik szintén kerülnek a kényes kérdést akkor is, amikor a szűkebb családon belüli családtagról van szó. Erre reflektált Joseph Nicolosi 1992-ben, aki felfigyelt arra, hogy néhány, saját biológiai nemét előnyben részesítő férfi²² ellentétbe került preferenciájával, és igyekezett visszatalálni a heteroszexualitáshoz.

Nicolosi nevéhez fűződik az ún. „reparatív terápia” kidolgozása, elméletének lényege, hogy a homoszexualitás a pszichoszexuális fejlődésben bekövetkező konfliktusok (traumák)

²¹ © by Erikson.

²² Nicolosi a férfiak preferenciájával foglalkozik.

hatására kialakuló variáns, amely megváltoztatható. E variáns lényege nem pusztán az azonos nem iránti szexuális vonzalom, hanem az elbizonytalanodott énkép, a csökkent önbizalom, és a hatásukra kialakuló hamis szelf. Ezek a férfiak azért vonzódnak saját nemükhöz – írja Nicolosi – mert ezzel igyekeznek nemi identitásukat kialakítani, általában sikertelenül, mivel igyekezetük erotizálódik. A reparatív terápia nem arra fókuszál, hogy megszüntesse a homoerotikus vonzalmat, hanem arra, hogy feltárva a probléma eredetét, azt a kliensben tudatosítsa, majd létrehozza az azonos nemű személy iránti erotika-mentes kapcsolat pszichés feltételét, stabilizálja nemi identitását, optimális esetben pedig elérje, hogy a kliens örömét lelje a heteroszexualitásban.²³

Az elmélet világszerte szélsőséges fogadtatásban részesült, elsősorban azért, mert szerzője álláspontja az volt, hogy a homoszexualitást nem kell *gyógyítani*. Ezt kár volt álláspontként hangsúlyozni, ugyanis az Amerikai Pszichiátriai Társaság (APA) ekkor már közel két évtizede törölte a homoszexualitást a DSM²⁴ felsorolásából. Volt, aki Nicolosi elméletét szinte megvilágosodásként fogadta, mások a szerzőt sarlatánként kezelték – középút nem igen akadt, megkockáztatom: a fürdővízzel együtt majdnem kiöntötték a gyereket. Igaz: a gyerek meglehetősen gyengécske volt, de azért kiöntéskor lehetett volna egy szűrőt használni.

Nicolosi elmélete felvet egy dilemmát: ha egy, vele azonos nemet preferáló személy, akinek saját, örömforrásként szolgáló szexuális irányultsága *önmaga számára* elfogadhatatlan, viszont bizonyos (pszichológusi) segítséggel preferenciája megváltoztatható, akkor ez fordítva is lehetséges, azaz egy heteroszexuális személy preferenciája – bizonyos (csábító?) segítséggel ugyanúgy átalakítható. Amennyiben ez tényleg lehetséges, úgy nincs megváltoztathatatlan szexuális irányultság, hanem a szexualitásnak variánsai vannak. Hogy azok mikor, hogyan és miért jönnek létre, erre jelenleg egyértelmű bizonyíték nincs.

Több évtizedes praxisomban összesen két olyan férfi keresett meg,²⁵ aki azonos nemű társával tartós kapcsolatban élve (saját vonzalma miatt) konfliktust élt át. Mindkettőnél már a fejlődés korai fázisában megjelent a saját nem iránti preferencia, hetero-kapcsolat egyikük életében sem fordult elő. Néhány találkozás után derengeni kezdett, hogy a konfliktust nem annyira a szexuális orientáció, inkább a lelepleződéstől, a szociális diszkriminációtól való szorongás váltotta ki. Amikor sikerült a probléma tényleges okát feltárni, majd a preferencia elfogadhatatlanságát megbeszélni, mindketten közölték, hogy a továbbiakban nem igényelnek segítséget. Ugyanakkor mások, akik bejelentkezésük idején azonosnemű kapcsolatban éltek, ezt megelőzően pedig hetero-kapcsolatuk is volt, jelentkezésük okaként nem szexuális orientációjukat, hanem más indítékot neveztek meg.

Összefoglalás helyett

Feltételezem, hogy a következő gondolattal nem mindenki ért egyet, de véleményem szerint tudomásul kell vennünk, hogy voltak, vannak és lesznek emberek, akik másként élik életüket, mint a nagy átlag – ők alkotják az úgynevezett kisebbségi csoportokat. Nem mindenki választja önként a másságot, egyesek mégis deviánsnak tartják őket és azt gondolják, hogy meg kell változniuk, át kell nevelni őket tekintet nélkül arra, hogy számukra ezzel nehézséget okozhatnak. A kisebbséghez tartoznak a jobb-félteke dominanciájú, „balkezes” emberek, akiket nem is olyan régen még kigúnyoltak, és átszoktatták (átnevelték) őket jobbkezük használatára. A kisebbséghez tartoznak azok is, akiknek szexuális orientációja eltér a többség szexuális orientációjától, vannak, akik őket is gúnyolják, ahogyan ezt annak idején a balkezesekkel tették. Vannak fogyatékkal élő emberek, ők is kisebbségben vannak, tragikus, hogy időnként őket is bántalmazzák – a felsorolás folytatható, ehelyett (pszichológusként) azt üzenem: a gúnyolódás nem a kigúnyoltról szól, hanem magáról a gúnyolódóról; nem a kerekesszékekben közlekedő, nem

²³ Bővebben l. e honlapon olvasható szöveget (Kell-e „gyógyítani” a homoszexualitást?)

²⁴ Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (BNO: Betegségek Nemzetközi Osztályozása).

²⁵ Két, egymást nem ismerő kliens

az azonosnemű preferenciával, nem a balkezességgel élő emberről szól, hanem a gúnyolódó személyiségéről árulkodik. Ezzel szemben nincs mit tenni: mindig voltak, vannak, lesznek emberek, akik labilis önbizalmukat, önértékelésüket, önképüket mások leértékelésével igyekeznek egyensúlyba hozni.

Ha egy szexuális preferencia tartós, elköteleződött és az identitás alkotóelemévé vált, úgy tudomásul kell vennünk: ez magánügy, ehhez nincs közünk. Mindenkinek joga van úgy élni az életét, ahogyan ez számára megfelelő, és ha tiszteletben tartja mások jogát, úgy ő is megkövetelheti, hogy az ő jogát is tiszteletben tartsák. Ne akarják őt átnevelni, meggyógyítani, sajnálni – vagy éppen irigyelni. Semmit ne vegyünk el addig, amíg helyette jobbat adni nem tudunk.

(2019. 08. 9-12.)

Utószó helyett:

Related publications, *research article*, HUMAN GENETICS:

[Large-scale GWAS reveals insights into the genetic architecture of same-sex sexual behavior](#)

Ganna et al., Science **365**, eaat7693 (2019) 30 August 2019